

 Artikkel

Kuka uutisessa puhuu, kuka kuuntelee?

Uutisen rakenteellinen analyysi Karl Popperin kolmen maailman valossa

Artikkelin tarkoituksena on avata sitä, millaisena uutisen tekijä uutistekstin ja -genren ristivalotuksessa yleisölle esittäytyy ja millaiseen asemaan uutisen lukija asetetaan. Näitä kysymyksiä lähestytään sisäistekijän ja -lukijan käsitteiden kautta, sekä filosofi Karl Popperin esittämän kolmen maailman teorian avulla. Artikkelissa esitetään käsitteiden vertailevan analyysin ja teoreettisen erittelyn avulla tapa ymmärtää uutisten sisäistekijä kolmeen osaan jakautuneena. Popperin maailmojen jakoa mukailen tekijä esittäytyy yhtä aikaa sekä todellisuutena sellaisenaan, todellisuutta kuvaavana yksilöllisenä ihmisenä että käytäntöinä, organisaationa ja instituutiona joiden kautta todellisuutta kuvataan. Uutistekstissä voidaan korostaa mitä tahansa näistä piirteistä toisten kustannuksella. Eri puolia korostamalla voidaan vaikuttaa siihen, millaiseksi sisäislukijan ja sen myötä todellisen lukijan suhde tekstiin ja sen kuvaamaan todellisuuteen pyrkii muodostumaan.

AVAINSANAT: Uutiset, tekstianalyysi, sisäistekijä ja sisäislukija

Kuka uutisissa puhuu on pettävän yksinkertaiselta vaikuttava kysymys. Yksi keskeisiä teemoja journalismin tutkimuksessa on ollut se, kuka uutisissa pääsee ääneen. Viime vuosina on kysytty esimerkiksi kuka saa määritellä sotateknologiaa (Mäkilä 2008, 230) tai ympäristöaktivisteja (Juppi 2004, 153) ja kenet nostetaan asiantuntijaksi, kun nuorison pelätään palvovan saatanaa (Hjelm 2008, 4). Tällaiset kysymykset ovatkin ensiarvoisen tärkeitä selvitettäessä yhteiskunnallisten valtasuhteiden heijastumista journalismin käytäntöihin. Kuitenkin näiden ”vieraiden puheiden”, siis jonkun haastatellun suulla lausuttujen näkemysten osuus itse uutistekstissä on usein varsin vähäinen. Niiden voidaan perustellusti katsoa olevan alisteisia uutisen omalle äänelle; uutisteksti ohjaa näiden puheiden painoarvoa ja merkitystä (Pietilä, K. 1981, 94–95; vrt. Reunanen 2003, 163–164).

Toisaalta journalismin tutkimuksessa on myös laajalti analysoitu erilaisia kertojaääniä – siis mainittua uutisen omaa ääntä. Kertoja on luokiteltu hedelmällisesti muun muassa sen kautta, missä määrin se myöntää oman aktiivisen roolinsa tekstin synnyssä tai ottaa vapauksia puhua myös muusta kuin suoraan todellisuudesta havaitsemistaan seikoista, esimerkiksi omista mielipiteistään (esim. Kunelius 1996, 130; vrt. 1993, 39 ja

Pietilä, V. 1995, 49). Tämä kertojaääni ei kuitenkaan yksin riitä kuvaamaan sitä, kuka uutisissa puhuu. Usein yksittäisen tekstin varsinaista ääntä tärkeämpiä ovat genren ja välineen ääni, sillä uutinen on erittäin vahvojen konventioiden muokkaama teksti. Uutisen muoto antaa lisäksi usein ymmärtää, että kuka tahansa olisi kirjannut samasta todellisuuden tilanteesta muistiin samat seikat – että todellisuutta on kuvattu sellaisenaan. Tietyllä tapaa uutisen luojana tuntuu siis olevan myös todellisuus itsessään. Seuraavassa pyrin määrittelemään uutisen, tarkemmin sanottuna uutissähkeen, tekijän ja vastaanottajan näkökulmasta. Uutissähkeellä tarkoitan lyhyttä, tiiviiseen muotoon kirjoitettua uutista, jossa ei käytetä suoria lainauksia eikä mainita sen kirjoittajan nimeä. Mukavuussyistä en kuitenkaan jatkossa puhu erikseen uutissähkeestä, vaan uutisesta.

Analyysi lähtee liikkeelle kirjallisuudentutkimuksesta peräisin olevasta sisäistekijän käsitteestä, jonka avulla pyrin havainnollistamaan sitä prosessia, jonka kautta uutisten lukija, katsoja tai kuuntelija muodostaa itselleen kuvan siitä, kuka häntä uutisessa puhuttelee ja vielä tärkeämpänä, mistä asemasta suhteessa todellisuuteen puhuttelu tapahtuu. Jaan tämän puhuttelijan kolmeen osaan mukaillen filosofi Karl Popperin teoriaa kolmesta maailmasta, joissa kaikissa elämme ja joita kaikkia havainnoimme. Popperin mukaan elämme paitsi fyysisessä maailmassa, myös subjektiivisen ajattelun ja sosiaalisessa toiminnassa syntyneiden rakenteiden maailmoissa. Esitän, että myös uutistekstin sisältö edustaa yhtä aikaa kaikkia näitä maailmoja. Se esittäytyy ensinnäkin todellisuutena itsenään, toiseksi subjektiivisena tulkintana tuosta samasta todellisuudesta sekä kolmanneksi erilaisten todellisuuden esittämiseen suuntautuneiden yhteiskunnallisten ja kulttuuristen rakenteiden muokkaamana kuvauksena siitä.

Esitän edelleen, että näitä kolmea sisäistekijän aspektia vastaa kolme sisäislukijaa, siis eräänlaista malliasemaa, johon teksti pyrkii lukijan asettamaan. Näissä asemissa lukijalle oletetaan erilaisia ominaisuuksia, jotka liittyvät esimerkiksi tarpeeseen suhtautua esitettyyn kriittisesti. Nämä ominaisuudet vaihtelevat sen mukaan, mitä kolmesta maailmasta ja sen myötä kolmesta sisäistekijästä tekstissä korostetaan. Tämän kaksinkertaisen kolmijaon lisäksi tehdään vielä yksi jako kahteen. Sekä maailmassa 2 että 3 on nimittäin lukuisia vastakohtaisia ilmiöitä, minkä vuoksi myös uutisen sisäistekijä voi ottaa vastakohtaisia rooleja. Maailmassa 2 ihmisen suhtautuminen voi olla skeptistä tai dogmaattista, maailmassa 3 ovat läsnä sekä autokratia että anarkia. Samoin maailmojen 2 ja 3 sisäistekijät voivat esitellä itsestään joko sellaisia piirteitä, jotka korostavat niiden kompetenssia kuvata maailmaa sellaisenaan tai sellaisia, jotka antavat ymmärtää kyseessä olevan yksi mahdollinen kuvaus monien mahdollisten joukosta. Tämä kahtiajako on tarpeellinen uutisen kolmiyhteisen sisäistekijän merkityksen ymmärtämiseksi.

Artikkeli on tarkoitettu täydentämään lukuisia aiempia esityksiä uutistekstien kerrosta nostamalla keskiöön osin tekstistä itsestään, osin koko uutisgenrestä ja osin tekstin todellisuussuhteesta syntyvän sisäistekijän merkitys uutisen esiintymiselle ja pilkkomalla sisäistekijä eri aspekteihinsa sen pohtimiseksi, millaiseen asemaan suhteessa todellisuuteen eri aspektit sisäistekijän ja sen myötä koko tekstin soveltavat. Keskittymällä enemmän tutkittujen kertojan ja genren sijasta sisäistekijään saadaan samaan käsitteistöön sovitettua laajempi skaala uutisen lukijasuhteeseen vaikuttavia tekijöitä. Samoin lukijan aktiivisuuden arvioinnille jää enemmän tilaa. Tässä artikkelissa todellisuussuhteen vaikutuksia ei niinkään arvioida lukijan aktiivisuuden ja passii-

visuuden asteikolla, vaan pyritään pikemminkin arvioimaan sitä, minkä suhteen lukija oletetaan aktiiviseksi. Artikkelin toimii teoreettisen erittelyn ja käsitteiden analyysin varassa. Ensin määritellään sisäistekijä, sitten se jaetaan osiinsa suhteessa Popperin maailmoin. Tämän jälkeen tekijän aspektit etsitään esimerkkijutusta ja esitellään niitä vastaavat sisäislukijat. Vaikka esiin nostettuja huomioita sovelletaan esimerkinomaisesti vain yhteen satunnaisesti valittuun lehtijuttuun, lukija löytää varmasti vaihtoa tässä esitetyt sisäistekijän ja -lukijan aspektit mistä tahansa uutistekstistä.

Sisäistekijä uutistekstissä

Uutisessa meitä puhuttelee sisäistekijä. Tämä ei tuo meitä vielä paljoa lähemmäksi vastausta otsikon kysymykseen, etenkin kun sisäistekijä ei suoraan puhu kenellekään. Jostain on kuitenkin aloitettava. Uutisesta voidaan aina puhua tekstinä, olipa sen ulkoasu audiovisuaalinen tai graafinen. Sisäistekijä syntyy tekstin ja lukijan kohdatessa. Se syntyy aina henkilökohtaisessa lukukokemuksessa, joten sen tarkka aukikirjoittaminen ei ole mahdollista. Tiettyjä ominaisuuksia voidaan kuitenkin eritellä, mikä tekee sisäistekijästä puhumisen mielekkääksi.

Sisäistekijän käsite on peräisin kirjallisuuden tutkimuksesta. Esimerkiksi romaanin lukija ei ajattele aktiivisesti, että tietty kirjailija on tehnyt juuri luettavana olevan tekstin, muttei toisaalta myöskään pidä kirjan kertojaaäntä kirjan tekijänä. Pikemminkin on mielekästä olettaa, että tekstille ajatellaan juuri tälle nimenomaiselle tekstille ominainen tekijä, siis sisäistekijä. (Tammi 1992, 116.) Sisäistekijä ei liity vain fiktiivisiin teksteihin. Pikemminkin se on kaikkiin teksteihin liittyvä kommunikaation osa. Voidaan hyvin kysyä, onko edes jokapäiväisessä keskustelussa keskustelukumppanimme meille todellinen ihminen vai konstruktio hänestä. (Ridell 1994, 22–24.)

Kun teksti ei ole fiktiivinen, sisäistekijän suhde sekä todellisuuteen että yleisöön on erilainen kuin fiktiotekstissä. Tekijää ja kertojaa on vaikeampi erottaa toisistaan (Lehtimäki 2007, 249), vaikka ero säilyy. Samalla tekijän valta määrittellä tekstin sisältöä kapenee. Faktuaaliseksi tiedetty teksti eroaa nimittäin fiktiivisestä muun muassa siinä, että lukija voi suhtautua kriittisesti tekstissä esitettyjen seikkojen paikkansapitävyyteen (Lehtimäki 2000, 53, 62). Todellisuuden merkitys sisäistekijän synnyssä siis kasvaa, kun todellinen tekijä joutuu huomioimaan todellisuuden vaatimukset tekstiä laatiessaan ja lukijat tietävät tämän. Uutisten kirjoittamisessa on lisäksi vahvoja organisatorisia (esimerkiksi kärjellään seisovan kolmion malli) ja normatiivisia (esimerkiksi harhaanjohtamisen kieltö) vaatimuksia. Uutinen on hyvin tunnettu ja erittäin seurattu genre. Se on jopa niin tunnistettava, että uutisten sisäistekijä on osin olemassa jo ennen tietyn jutun kirjoittamista, sillä uutisten lukemisen konventiot ovat hyvin vahvat (Ridell 1994, 121–122). Lukija olettaa, että uutisten taustalla vaikuttavat tietynlainen organisaatio ja tietynlaiset normit (vrt. van Dijk 1988, 75). Uutisgenre ei kuitenkaan synnytä yksin tekstin sisäistekijää, vaikka vaikuttaakin sen syntyyn. Sisäistekijä syntyy osin kun teksti luetaan ja osin kun teksti tunnistetaan uutiseksi (Kunelius 1993, 34).

Uutisen sisäistekijä kuuluu siis osaltaan uutisgenreen ja rajaa ja määrittää näin niitä kertomisen tapoja, joita uutista kirjoittaessa hyödynnetään. Samalla se ohjaa myös

sitä, millaisia varsinaisia kertojaääniä uutiselta odotetaan. (Pietilä, V. 1995, 68). Toisaalta myös uutisorganisaatio muokkaa sisäistekijää: SKP:n äänenkannattajan Tiedonantajan ja kokoumuksen Nykypäivän julkaisemat uutiset synnyttävät todennäköisesti useimpien lukijoiden mielissä erilaisen sisäistekijän jo ennen varsinaisen uutisen lukemista, vaikka molemmat edustavat uutisgenreä. Varsinaiset kerronnan tekniikat ja niistä syntyvä kertoja ovat siis osin alisteisia sisäistekijälle. Toisaalta nämä tekniikat jokaisessa yksittäisessä tekstissä myös muokkaavat sisäistekijää. Kertojan ja sisäistekijän välinen arvojärjestys onkin varsin monimutkainen kysymys. Yksinkertaistaan voidaan sanoa, että lukijan kannalta kertoja pysyy tekstin sisällä, mutta sisäistekijä on jotain enemmän – ennen kaikkea myös monien muiden tekstien potentiaalinen kirjoittaja.

Kertojan ja sisäistekijän suhdetta voidaan valottaa esimerkiksi arkisesta keskustelutilanteesta. Jos epäilemme keskustelukumppanimme aiemmin valehdelleen meille, suhtaudumme hänen sanomaansa luultavasti eri tavalla kuin vieressä seisova ystävämme, jolla ei vastaavia epäilyjä ole. Konstruoimme siis jo ennen keskustelun alkua tietyn sisäiskertojan, jonka projisoimme todelliseen ihmiseen. Jos edelleen huomaamme keskustelukumppanimme tämänkertaisessa puheessa pieniä epätarkkuuksia, saatamme pitää niitä uutena todisteena sisäistekijän epäluotettavuudesta. Vieressä seisova ystävämme saattaa huomata samat epätarkkuudet keskustelukumppanimme *kertojaäänessä*, mutta tulkita ne vain kohtuulliseksi suurpiirteisyydeksi ja ehkä jopa konstruoida sisäistekijän, joka osaa keskittyä olennaiseen ja jättää turhat yksityiskohdat vähemmälle. Suurpiirteinen kertoja johtaa tällöin kahteen erilaiseen sisäistekijään, koska kahdesta kuulijasta toisella on myös kerrontatilanteen ulkopuolista tietoa – joko paikkansapitävää tai -pitämätöntä – sisäistekijän konstruointiin.

Kertoja ja sisäistekijä vaikuttavat toisiinsa, eikä toinen ole yksiselitteisen alisteinen toiselle. Sisäistekijää muokkaavat kuitenkin myös monet muut seikat kuin vain kertoja. Uutisten tapauksessa sitä muokkaavat esimerkiksi aiemmin mainitut genre ja organisaatio. Edelleen, kuten sanottu, faktatekstissä myös todellisuus itsessään tiedetään merkittäväksi tekstin muotoa ja sisältöä ohjaavaksi tahoksi. Näin myös se vaikuttaa sisäistekijän olemukseen. Samalla kaikki näistä tahoista vaikuttavat epäsuorasti myös siihen, miten muut tahot sisäistekijään vaikuttavat. Tämän vuoksi näitä tahoja ei tulisi ajatella toisistaan erillisinä, vaan olettaa ne orgaaniseksi kokonaisuudeksi, jota analysoidaan nimenomaan sisäistekijän käsitteen kautta. Tutkimuksessa on mielekästä eritellä sisäistekijän eri puolia, mutta lopullisen mielekkyytensä nämä saavat vasta suhteessa sisäistekijään kokonaisuutena.

Sisäistekijät kolmesta maailmasta

On kolme perustavaa asemaa, jotka suhteessa todellisuuteen voidaan ottaa – kolme toisistaan erillistä maailmaa, joissa kaikissa elämme. Näitä maailmoja, etenkin niistä kolmatta, teki tunnetuksi filosofi Karl Popper. Popperin maailma 1 on todellisuus sinällään. Se pitää sisällään fyysiset objektit ja prosessit elektroneista ja sähköstä pöytien ja kivien kautta tähtiin ja galakseihin, kuten myös eloperäisiin olioihin. Maailmaan 2, eli

ihmismielen sisäiseen maailmaan kuuluvat yksittäisten mielten prosessit ja tilat. Maailma 3, eli ihmisten sosiaalisen toiminnan luoma maailma, puolestaan pitää sisällään erilaiset kulttuurin ja yhteiskunnan abstraktit ilmiöt, kuten sopimukset, ehdotukset, kielen piirteet ja kaiken muun sellaisen, mikä ei ole ainoastaan fyysistä tai yksittäisten ihmisten pään sisäistä. (Niiniluoto 2000, 23; alkup. ks. esim. Popper ja Eccleston 1977, 36–41; Popper 1975 [1972], 154–156). Vaikka yksittäiset maailmat ovat sinällään itsenäisiä, ne myös risteävät monin tavoin. Ne muokkaavat toisiaan ja yksittäiset esineet ovat usein olemassa useassa maailmassa yhtä aikaa. (Niinluoto 1990, 23–24; 2000, 24). Jokaista näistä maailmoista myös vastaa omanlaisensa sisäistekijän aspekti.

Maailma 1 viittaa fyysisen todellisuuteen. Sitä vastaava sisäistekijä esiintyy samoin todellisuutena itsenään – jopa silloin kun tekstin aiheena on maailman 2 tai 3 ilmiö, kuten usein on asian laita journalismissa. Kun uutisesta syntyy tunne, että itsellemme välittynyt kuva maailmasta vastaa maailmaa sellaisenaan, tekstissä vaikuttaa juuri maailmaan 1 ankkuroitunut sisäistekijä. Maailmaa 2 vastaava sisäistekijä on subjektiivinen, yksilöllinen ihminen jonka oma subjektiviteetti antaa muotoa tekstille. Tällaisesta sisäistekijästä on kyse, kun meille syntyy käsitys, että meille välitetään jonkun muun muodostamaa kuvaa maailmasta. Maailma 3 taas muodostuu ihmisten välisistä suhteista ja näissä suhteissa syntyneistä tosiseikoista. Tällaisia tosiseikkoja ovat esimerkiksi kielen rakenteet, moraalit ja etiikka, sekä erilaiset sosiaalisen toiminnan muodot, kuten organisaatiot. Maailmaa 3 vastaava sisäistekijä on tällöin tietty järjestelmä tai useiden järjestelmien kokonaisuus, johon on sitoutunut lukuisia ihmisiä. Uutisissa tämä tarkoittaa ensisijaisesti uutisia tuottavaa organisaatiota ja kulttuuria, esimerkiksi tiettyä sanomalehteä ja lisäksi journalismia instituutiona, johon kuuluu tiettyjä normeja. Tällaisten reunaehtojen sisällyttäminen maailmasta syntyneeseen mielikuvaan osoittaa, että maailman 3 sisäistekijä on läsnä tekstissä.

Maailman 1 sisäistekijä on siis lyhyesti todellisuus itse, maailman 2 subjektiivinen ihminen ja maailman 3 organisaatio, instituutio ja joukko käytäntöjä. Sisäistekijät eivät kuitenkaan käytännössä ole toisistaan erotettavissa. Sen sijaan sisäistekijällä on aina kolme katsantokantaa todellisuuteen, eikä yhtäkään niistä ole mahdollista piilottaa, vaikka joku niistä voikin korostua toisia enemmän. Uutisten sisäistekijä esittäytyy yhtä aikaa sekä todellisuutena sellaisenaan, todellisuutta kuvaavana yksilöllisenä ihmisenä että tottumuksina, organisaationa ja instituutiona, joiden läpi todellisuus suodattuu. Uutistekstissä nämä kaikki aspektit puhuttelevat lukijaa yhtä aikaa. Jatkossa niistä puhutaan kuitenkin selvyuden vuoksi erillään, Popperia mukailen nimillä *tekijä 1*, *tekijä 2* ja *tekijä 3*. Yhtenevyys Popperin termien kanssa ei ole aivan saumaton, mutta joka tapauksessa riittävän vankka pohja rakentaa mielekästä analyysiä sisäistekijän rakenteesta.

Välittömyys ja hypervälitteisyys

Tekijät 2 ja 3 voidaan edelleen jakaa kahteen mahdolliseen esiintymistapaan. Koska ne eivät esiinny suoraan todellisuuden kuvana (ja näin ollen kaikille samana ja jakamattomana), ne voivat luotettavuutta tavoitellessaan vain korostaa uskottavuuttaan. Tämän

ne voivat kuitenkin tehdä kahdella vastakkaisella tavalla, joiden ymmärtämistä helpottaa välittäjän, mediumin, näkyvyyden astetta kuvaava Bolterin ja Grusin (2002) esittelemä immediacy-hypermediacy -käsitepari. Etenkin näistä käsitteistä ensimmäinen, joka viittaa varsinaisen välitteisyyden, siis medioitumisen, puuttumisen ohella myös ajalliseen ja tilalliseen välittömyyteen, kääntyy huonosti suomen kielelle. Käytän tässä kankeita ja valitettavan mahtipontisilta kalskahtavia käännöksiä välittömyys ja hypervälitteisyys tiedostaen niiden puutteet.

Käsitepari viittaa kahteen yhtä mahdolliseen, mutta vastakkaiseen tapaan esiintyä uskottavasti. Teksti voi joko pyrkiä luomaan tunnun välittömästä kosketuksesta todellisuuteen (välittömyys), tai korostaa omaa luonnettaan konstruktiona (hypervälitteisyys). Molemmat näistä toimintatavoista tähtäävät samaan: synnyttämään lukijalle luotettavuuden ja toden vaikutelmaa, ylittämään representaatio. Välitöntä kosketusta esittävä teksti tekee tämän juuri esiintymällä vain näkymänä ulkoiseen todellisuuteen tai vähintäänkin objektiivisena todellisuuden sellaisenaan siirtäjänä. Välinluonnettaan korostavan tekstin toden tuntu taas syntyy tekstin avoimesta medialuonteen tiedostamisesta ja sen merkityksen tarjoamisesta lukijan arvioitavaksi. (Bolter & Grusin 2002; 33–34, 53–54.) On hyvä huomata, että molemmat esiintymistavat puhtaassa muodossaan ovat vain teoreettisia malleja, jotka sekoittuvat teksteissä jatkuvasti. Eronteko on kuitenkin mielekäs, koska esiintymistapojen painoarvot eri teksteissä vaihtelevat suuresti.

Käsitepari jakaa tekstin pyrkimyksen autenttisuuteen kahteen mahdolliseen muotoon: sisällön autenttisuuteen ja puhujan autenttisuuteen. Journalismista on käytetty kahta Veikko Pietilän (1998, 94, 98) vastakkain asettamaa metaforaa, jotka selventävät tätä kahtiajakoa – journalismista on puhuttu sekä ikkunana että peilinä. Molemmat esineet näyttävät meille maailman mutta kahdella merkittävällä erolla. Ensinnäkin ikkunan olemassaolo on peiliä helpompi unohtaa. Samoin journalismi voi joko vaieta siitä, millainen osuus sillä itsellään on totuuden kuvan muovautumisessa sellaiseksi kuin se journalistisissa teksteissä näyttäytyy tai sitten muistuttaa siitä. Toisekseen ikkuna erottaa, kun taas peilissä olemme samalla puolella maailman kanssa. Samoin journalismi voi esittää maailman joko tuolla jossain, sellaisenaan olevana tai sitten tässä ja nyt, kaikkien muovattavana. Lyhyesti: ikkunan läpi näemme välittömyyden maailman, mutta peilin heijastus lähestyy hypervälitteisyyttä.

Kuten termi hypervälitteisyys antaa ymmärtää, tarkoituksena ei ole keskittyä vain mediaan itseensä, vaan *ylittää* medialuonne ja tulla todeksi vuoropuheluna yleisön kanssa. Journalismissa, etenkin uutisissa, nojataan kuitenkin tyypillisemmin välittömyyteen. Joissain journalismin muodoissa, kuten esimerkiksi laajemmissa kaunokirjallisia keinoja viljelevissä feature-jutuissa, voidaan leikitellä esimerkiksi kertojaäänellä ja haastaa näin lukija pohtimaan sitä, kuka oikeastaan puhuu ja miten lukija asemoidaan suhteessa tekstiin (Lassila-Merisalo 2009, 32, 76). Tällaisten keinojen käyttö vaatii yleensä tilaa (emt., 36), joten ei ole ihme että tiiviissä uutismuodossa niitä näkee harvoin. Uutiset tähtäävät tyypillisesti välittömyyden kokemukseen, jolla synnytetään uskottavuuden ilmapiiri. Näin toimii etenkin tekijä 1, mutta myös kahdella muulla tekijällä on omat keinonsa. Se, millaisena sisäistekijä kokonaisuutena näyttäytyy, riippuu ensinnäkin siitä, mitä kolmesta tekijästä korostetaan ja toisekseen siitä, korostuvatko tekijän välittömyys- vai hypervälitteisyyspiirteet.

Jos nyt kokoamme aiemmin sanottua yhteen huomaamme, että meillä on käsissämme kaikkiaan viisi erilaista sisäistekijän aspektia, jotka kaikki voivat tuottaa journalistiselle tekstille uskottavuutta. Tekijä 1 kertoo, että maailma on kuten se on kuvattu. Kuva piipusta *on* piippu, kuva omenasta *on* omena. Välittömyyteen tähtäävä tekijä 2 kertoo, että hänellä on loistava näkymä maailmaan ja hänen näkökulmansa siihen on siksi järkevää hyväksyä maailman kuvaksi. Välittömyystekijä 3 taas esittää koko journalistisen instituution ja organisaation arvovallan ja aiemman tuotannon parhaan mahdollisen todellisuuden kuvauksen takeeksi. Näiden kaikkien näkökulmien tausta-ajatuksena on se, että maailma voidaan havaita sellaisenaan ja kuvata vähintäänkin hyvin todenmukaisesti.

Tekijöillä 2 ja 3 on kuitenkin toinenkin mahdollisuus. Jos ne lähestyvät välittömyyden sijaan hypervälitteisyyttä, siis omien tiedon tuottamisen reunaehtojensa myöntämistä, ne esittävät oman näkökulmansa vain yhtenä mahdollisena. Tekijä 2 esittää subjektiivisen, joskin mahdollisesti hyvin perustellun näkökulman, ja tekijä 3 muistuttaa niistä organisaatioon ja instituutioon liittyvistä reunaehdoista, jotka ovat johtaneet juuri tietyn näkökulman ja tietyn todellisuusesityksen tuottamiseen. Ääriesimerkkeinä näin toimimisesta voidaan mainita kaksi tunnettua yhdysvaltalaista journalistia.

Gonzon isäksi mainittu Hunter S. Thompson oli tarkkanäköinen havainnoitsija, mutta teki omasta kertojaäänestään äärimmäisen epäluotettavan holtittomalla käytöksellään ja laajasti raportoidulla päihteidenkäytöllään. Edes hänen aistihavaintoihinsa ei ollut kaikin ajoin luottamista hänen raportoidessaan osan itseaiheutetuista aistiharhoistaan samalla painolla todeksi arvelemansa kanssa. Tämä ei silti vienyt hänen politiikan todellisuudesta tekemiensä havaintojen voimaa. Thompsonin raportointia presidentinvaalikampanjoinnista yhdysvalloissa vaalivuonna 1972 on kuvaavasti sanottu kaikkein tarkimmaksi, joskin vähiten todenmukaiseksi kuvaukseksi aiheesta (kts. Elborough 2005, 15). Hänen havaintojensa *merkitystä* ei siis tarvitse kiistää, vaikka niiden äärimmilleen viety subjektiivisuus onkin pakko ottaa huomioon niitä arvioitaessa. Useissa Thompsonin teksteissä voidaankin nähdä toiminnassa voimakas hypervälitteinen tekijä 2. Tekijä 3:n hypervälitteinen muoto näkyy puolestaan Thompsonin aikalaisen Tom Wolfen teksteissä. Siinä missä Thompson kuvaili tarkoin epäortodoksisia toimintatapojaan, Wolfe luopui näkyvästi journalistisen kuvailun totutuista muodoista. Hän käytti esimerkiksi foneettisia tekstiasuja ja kuvaamiensa ihmisten omaa kielenkäyttöä tekstiä luodessaan, ehkä kuuluisimpana esimerkkinä tästä kirjailija Ken Keseyn ystäväpiiriä kuvaava teos *The Electric Kool-Aid Acid Test*. Näin tehdessään Wolfe luopui aiheiden alistamisesta suuren yleisön kielenkäytön muottiin, kaikille vähällä vaivalla ymmärrettäviksi (Frus 1994, 133). Samalla hän myös teki näkyviksi niitä rajoja, jotka määrittivät ja määrittävät ”normaalia” ja ”oikeaa” tapaa kuvata maailmaa.

Sisäistekijöiden näyttäytyminen

Uutisissa sisäistekijän eri osia, yleensä nimenomaan välittömyyttä korostavia, tuodaan esiin edellä mainittuja huomattavasti arkisemmin. Tekijä 1:n korostamisen keinoihin kuuluvat erilaiset täydellistä läpinäkyvyyttä korostavat esiintymistavat. Tätä aluetta on tutkittu ja analysoitu varsin paljon, enkä tässä voi käydä läpi kaikkea aiheesta sanot-

tua. Tyydyn muutamiin keskeisiin havaintoihin. Ensinnäkin tekijä 1 korostuu uutistekstille tyypillisen tarinallistamisen myötä. Todellisuuden esittäminen tarinana lisää sen todellisuuden tuntua, sillä tarinan kautta ihminen ei vain seuraa tapahtumia, vaan ”ymmärtää” ne ja niiden merkityksen (White 1990 [1978], 85). Uutisen uskottavuus perustuu usein ajatukselle, että on vain yksi mahdollinen tarina ja yksi tapa kertoa se (Manoff 1986, 229). Samalla tavalla toimii kaikki klassinen kerronta: taustalla on oletus kaikille yhteisestä todellisuudesta. Jos on olemassa erilaisia tarinoita samasta aiheesta, tämä johtuu siitä että toinen pääsee toista lähemmäs universaalia totuutta. (MacCabe 1985, 34–37.)

Toisekseen tekijä 1:tä korostaa uutiseen valikoituvien elementtien ’objektiivisuus’. Lähteinä käytetään tyypillisesti arvovaltaisiksi todettuja lähteitä, joiden kertoman merkitystä ei yhteisössä hevin kyseenalaisteta (Tuchman 1981, 89–90; vrt. van Dijk 1988, 87). Samalla tavalla yhteisössä hyväksytyt näkemykset ja faktat useammin hyväksytään sellaisenaan kuin problematisoidaan. Jos mielipiteet risteävät, totuudellisuuden tunnelma säilyy esittämällä kaksi vastakkaista mielipidettä. Koko uutisjärjestelmässä myös käytetään erillisiä juttutyyppejä, joissa mielipiteen ilmaiseminen on sallittua. Näin korostetaan sitä, etteivät mielipiteet vaikuttaisi muualla, esimerkiksi uutisissa. (Tuchman 1999 [1972], 299–303). Lisäksi uutisilla on monia muita tekijä 1:tä korostavia tapoja osoittaa totuudellisuuttaan. Esimerkiksi suorat lainaukset luovat todellisuuden tuntua koko uutistekstiin. Hyvin harvoin lähdetään kyseenalaistamaan sitä, etteikö asiaa todella olisi sanottu. Toden tuntua lisätään myös muun muassa tarkkuuden esittämisellä ja suoralla kuvauksella tapahtumien kulusta (van Dijk 1988, 84, 87). Jopa politiikasta puhuttaessa uutisissa varsin usein etsitään jotain konkreettista, fyysistä toimintaa kuvattavaksi. Kaiken kaikkiaan tekijä 1 esittäytyy kuin puhuisi suoraan todellisuudesta itsestään – kuin puhuja *olisi* todellisuus itse.

Ajattelun ja ihmisen sisäisen todellisuuden maailmasta tulevan tekijä 2:n korostamiseen kuuluvat uutisissa ensisijaisesti kirjoittajan näkemisen ja kokemuksen kyvyistä kertovat tekstuaaliset ratkaisut. Sellaisia ovat esimerkiksi kirjoittajan asiantuntemuksen osoitukset, kuten toisaalta eri alojen jargon, toisaalta prosessien yksinkertaistaminen niin, että tämä yksinkertaistaminen tulee näkyviin – siis eräänlainen ”tyhmemmille selittäminen”, joka on hyvin yleinen tapa uutisjournalismissa (Kunelius 1993, 43). Vaikka nämä piirteet osoittavat tekijän yksilöllisyyttä, siis sijoittavat hänen äänensä maailma 2:een, ne ovat välittömyyttä lähestyviä piirteitä: kyvykkyyden kautta osoitettava asiantuntijuus antaa mahdollisuuden kertoa asiat ”sitien kuin ne todella ovat”. Tekijä 2:een kuuluvat myös hypervälitteisyyttä lähestyvät, subjektiivista kokemusta ja näkemystä korostavat tekstuaaliset piirteet, mistä ääriesimerkkinä mainittiin edellä Thompson. Uutisissa ne ovat kuitenkin harvinaisia, joskin niitä nähdään esimerkiksi kolumneissa ja uutiskommenteissa.

Tekijä 3:a ei yleensä korosteta ensisijaisesti tekstuaalisilla keinoilla. Lähinnä kyse on uutisgenren itsensä tarjoamasta uskottavuudesta ja siitä, että teksti julkaistaan uutisvälineessä. Jo nämä seikat riittävät osoittamaan, että kysymyksessä on tietyn organisaation sisällä tuotettu teksti, joka noudattelee journalistisen instituution normeja – joskin tässä on huomioitava aiemmin mainittu ero eri uutisvälineiden, esimerkiksi puolueiden äänenkannattajien välillä. Sanomalehden uutissivut tarjoavat joka tapa-

uksessa laajalti uskottavutta niille painetuille teksteille, sillä kuten aiemmin todettiin, uutistekstin sisäistekijä on osaltaan olemassa jo ennen yksittäisen tekstin syntyä. Tekstuaalisilla keinoilla lähinnä tuetaan tätä yhteyttä ja kytketään uutisteksti erilaisilla totutuilla uutisten esitystavoilla tiiviimmin osaksi uutisgenreä. Ei liene liioittelua väittää, että sisäistekijän näin saamat ominaisuudet viittaavat enemmän välittömyyden kuin hypervälitteisyyden suuntaan.

Uutiset harvoin esittelevät niitä rakenteita, joiden kautta niiden esittämät tarinat ovat syntyneet. Sen sijaan nämä rakenteet saavat jäädä 'luonnollisiksi' tavoiksi tehdä uutisia. Kuten sanottu, tekijä 3 esittäytyy organisaationa, instituutiona ja käytäntöinä. Välittömyyden suhteen tämä tarkoittaa näiden piirteiden esittämistä takuuna totuuteen pyrkimiselle kaikin keinoin. Hypervälitteisyyttä olisi se, jos uutisessa kyettäisiin esittämään niitä taloudellisia, kulttuurisia, poliittisia ja diskursiivisia rakenteita, joiden vuoksi uutiset yleensä ja yksittäisinä teksteinä muotoutuvat sellaisiksi kuin muotoutuvat. Edellä mainittiin Tom Wolfe ja mahdollisuus ottaa esimerkiksi kielenkäytöllä etäisyyttä journalismiin ja etenkin uutisiin genrenä, sekä piirtää näkyviin niitä journalismin tapoja, joita pidetään sinällään "oikeina". Vastaava on kuitenkin kovan journalismin maailmassa vähintään harvinaista.

Tekijät 1, 2 ja 3 esimerkkiuutisessa

Edellä sanottua selventäneen pieni analyysi satunnaisesti valitusta pikku-uutisesta Helsingin Sanomien kotimaan uutisluvulta 7.11.2009. Se todistaa, että jopa hyvin lyhyestä uutistekstistä voidaan löytää kaikki kolme sisäistekijää. Tekstin alussa mainitsin, että kiinnostuksen kohteena tässä tutkimuksessa on ensisijaisesti tekstuaalisen journalismin persoonattomin muoto, uutissähke, jossa ei käytetä suoria lainauksia eikä mainita kirjoittajan nimeä. Tällainen mahdollisimman neutraalilta vaikuttava teksti on kaikkein kiinnostavin lähtökohta tutkittaessa sitä, miten sisäistekijä esitetään ja miten se voidaan purkaa osiinsa. Se on eräänlainen perusmuoto, jonka monimutkaisempia sovelluksia pidemmät, monipuolisempia kerronnan tekniikoita käyttävät tekstit ovat. Siksi seuraavassa analysoidaan lyhyt, persoonaton sähke laajemman uutistekstin sijaan.

Liekinvarmistin olisi estänyt Siilinjärven häkäkuolemat

Kaasuvuodon automaattisesti katkaiseva liekinvarmistin olisi Turvatekniikan keskuksen Tukesin mukaan estänyt kolmen ihmisen häkäkuolemat kesämökissä viime heinäkuussa Siilinjärvellä.

Onnettomuuden tutkinnassa selvisi, että liedien polttimessa oli ollut kaasuvuoto. Polttimet olivat väärillä paikoilla, eikä liitos sisällä olevaan kaasuputkeen ollut tiivis. Tehopoltin oli asennettu normaalin polttimen paikalle.

Kaasuliekki oli liedeltä sammunut, mutta sisällä liedessä kaasu paloi keltaisella liekillä, mikä tuotti mökkiin kohtalokasta häkää.

Kesämökistä puuttui myös häkävaroitin.

HS

Tekijä 1 on tekstissä vahvasti läsnä. Ensinnäkin jo otsikossa jutun sanoma esitetään kyseenalaistamattomana faktana: ”olisi estänyt”. Tieto asetetaan itse tekstissä ohimenneen Turvatekniikan keskuksen näkemukseksi, mutta heti tämän jälkeen siirrytään taas puhumaan tapahtumista sinällään. Turvatekniikan keskus on myös erittäin arvovaltainen lähde, jonka näkemystä ei ole mitään tarvetta epäillä. Tapaus on myös esitetty syy-seuraussuhteisena tarinana, jossa yksi asia johtaa toiseen. Näin lukija ”ymmärtää” tapahtuman, mikä on omiaan lisäämään sen todellisuutta. Tätä ovat omiaan lisäämään myös tunnistettavat, tarkat yksityiskohdat, kuten ”keltainen liekki”.

Tekijä 2 on syrjemmällä, kuten lyhyissä uutisissa on tavallista, mutta yhtä kaikki läsnä. Esimerkiksi sellainen tekninen sanasto kuin ”liekinvarmistin” ja ”tehopoltin” viittaavat siihen, että äänessä on joku joka tuntee tekniikkaa. Tätä asiantuntemuksen tunnetta vahvistaa myös syy-seuraussuhteiden tekninen laatu: ”Tehopoltin oli asennettu normaalin polttimen paikalle”. Tällaiset termit tai selvitykset eivät tunnu kaikkien jakamalta yleistiedolta, vaan asiantuntijan kielenkäytöltä. Kyseessä ei myöskään ole suora lainaus Tukesin tekstistä, vaikka käytännössä kyseessä luultavasti on referaatti tiedotteesta. Sen sijaan tapausta kuvaa Tukesin ulkopuolinen tarkkailija: ”Onnettomuuden tutkinnassa selvisi...”. Subjektiiivinen tekijä siis näkyy tekstissä monin tavoin, joskin kaikki tekijä 2:ta korostavat piirteet vaikuttavat esimerkissä olevan pikemmin välittömyyden kuin hypervälitteisyyden rakentamista.

Tekijä 3 näkyy jo siinä, että teksti on Suomen suurimman sanomalehden uutisivulla. Juttu kuuluu myös jatkumolle, jota on aiemmin kuvattu monissa tiedotusvälineissä. Myös samaisesta Tukesin tutkimuksesta voitaisiin hyvin puhua samoilla sanoilla missä tahansa muussa tiedotusvälineessä, sillä teksti vastaa hyvin uutistekstin standardeja. Näin puhuja on osin paitsi Helsingin Sanomat, myös koko Suomen uutismediat. Kuten on asia myös tekijä 2:n kohdalla, hypervälitteisyyttä lähestyviä piirteitä ei näy. Mikään ei anna ymmärtää, että sen enempää tekijä 2 kuin 3:kaan olisivat itse asiassa osallistuneet luovina osapuolina kuvaukseen, vaan ainoastaan tallentaneet todellisuutta parhaansa mukaan.

On hyvä panna merkille, että mikään edellisistä sisäistekijän piirteistä ei kerro mitään tekstin suhteesta todellisuuteen, vaan ainoastaan tekstin uskottavuuden syntymisestä. Tekijä 2:n asiantuntijuus, paitsi että se on usein näennäistä ja peräisin ulkopuolisilta lähteiltä, on tietenkin vain uskottavuuskysymys, eikä millään tapaa suoraan takaa todellisuutta. On esimerkiksi epätodennäköistä, että edellisen jutun kirjoittanut toimittaja tuntee kaasuliesien toimintaa merkittävästi lukijoita paremmin, vaikka teksti synnyttääkin monin tavoin asiantuntijuuden tunnetta. Samoin journalistisen genren ja sen myötä tekijä 3:n uskottavuus on vahva, mutta ei takaa mitään tiettyä todellisuussuhdetta. Jopa tärkeimmässä uutisvälineissämme sattuu erehdyksiä, minkä lisäksi arvovaltaisissakin välineissä on mahdollista yksinkertaisesti valehdella (esimerkkejä valehtelusta Turunen 2005, 91–95 ja Ramonet 2001, 86–90).

Tekijä 1 ei automaattisesti ole ainakaan luotettavampi, vaikka esiintyykin suoraan todellisuuden kuvana. Esimerkiksi tarina ei löydy todellisuudesta vaan se rakennetaan. Laajinkaan historiaa käsittelevä teos ei voi tallentaa todellisuutta sellaisenaan, vaan sen kirjoittaja tekee aina karsintaa ja valikoi tiettyjä faktoja jotka sopivat tarinaan (White 1990 [1978], 51). Samoin pikkutarkinkin uutisdokumentti on aina osaltaan sepite

(Hietala 2006, 96). Paradoksaalisesti edes se, että jokin on totta, ei tarkoita että sen kuvaaminen antaisi todenmukaisen kuvan todellisuudesta kaikissa oloissa. Karl Popperin sanoin ”[t]osiseikoilla sinänsä ei ole mitään merkitystä; ne voivat saada sen vain meidän päätöksillämme. (Popper 2000 [1945], 642–643)”. Uutisten sisäistekijän aspektit eivät itsessään ole osoituksia tekstin totuussuhteen, vaan uskottavuuden rakentumisesta.

Sisäistekijöitä kuuntelevat sisäislukijat

Sisäistekijän lisäksi uutisessa on toinenkin puhuttelija, sisäislukija. Sen läsnäolo on kuitenkin selvästi erilaista kuin sisäistekijän. Sisäislukija tarjoaa ohjeita siitä, miten sisäistekijän ja siihen linkittyneen kertojan sanomisiin tulisi suhtautua. Toisin sanoen sisäislukija tarjoaa malliaseman, johon uutisen lukijan tulisi asettua suhteessa todellisuuteen ja tekstiin (vrt. Kunelius 1996, 129 ja Pietilä, V. 1995, 51). Se syntyy, koska emme voi olettaa itseämme yksin tietyn tekstin aiotuksi yleisöksi. Siksi luomme lukiessamme kuvaa myös tekstin oletetusta lukijakunnasta ja sen jäsenten ominaisuuksista (Tammi 1992, 116–117).

Sisäislukijan roolin ymmärtämiseksi se voidaan sijoittaa paikalleen edelliseen esimerkkiuutiseen. Sisäislukija syntyy käsi kädessä sisäistekijän kanssa sen piirteiden pohjalta. Edellisessä tekstissä sisäistekijä toimi yksinomaan välittömyyden alueella. Tärkein sisäislukijan piirre esimerkkitekstissä onkin se, ettei hän epäile sanottua tai sen taustoja. Maailmaa sinällään (tekijä 1) ei tietenkään tarvitse epäillä ja journalisminkin (tekijä 3) todenmukaisuuteen on totuttu luottamaan. Kun myös ihmisestä (tekijä 2) korostetaan ennen kaikkea tämän ammattitaitoa, on sisäislukija varsin pitkälti vastaanottaja, ei esimerkiksi sisäistekijän keskustelukumppani tai haastaja. Kuten monessa muussakin uutisessa, tekstin syntyprosessin piilottaminen, kertomisen professionaalisuus ja epäpersoonallisuus, sekä empiirisyyden korostuminen asettavat lukijan oletusarvoisesti passiiviseen asemaan suhteessa tekstin todellisuussuhteeseen (vrt. Frus 1994, 112).

Lukija ei tietenkään välttämättä hyväksy tätä asemaa ja saattaa jopa kyseenalaistaa koko tekstin merkityksen tunnistaessaan aseman, johon hänet oletetaan. Yhtä kaikki se on se rooli, jota teksti lukijalle tarjoaa. Vaikka uutiset esiintyisivätkin teksteinä, eivätkä todellisuutena sinällään, ne eivät silti välttämättä rohkaisisi tulkitsemaan omaa suhdettaan todellisuuteen, vaan yksinkertaisesti korostaisivat ”objektiivista” suhdettaan siihen (Fiske 1989, 153; vrt. 1992, 46–49). Lukijan rooli uutisessa ei ole erityisen mairitteleva. Kuneliuksen mukaan (1993, 43) uutisten oletettu lukija on muun muassa lähes muistiton, melko tyhmä, arvostelukyvytön ja erittäin kärsimätön. Luonteenpiirteiden sijaan käsittelemme seuraavassa sitä, millaisen yleisen suhtautumisen maailmaan eri sisäistekijöitä vastaavat sisäislukijat olettavat todellisille lukijoille.

Niiniluodon mukaan Popperin maailmojen kolmijako on hyvä apuväline hahmotettaessa tiettyjen filosofisten ajatussuuntien eroja. Näillä ajatussuunnilla voimme puolestaan havainnollistaa sisäislukijoiden eroja. Sisäislukijan mallit voidaan luokitella Niiniluotoa mukailien filosofian termejä käyttäen sen mukaan, mikä tekijöistä korostuu tekstissä tai jopa dominoi sitä. Kuten oli asia tekijöiden suhteen, voidaan puhua myös *lukijoista 1,2 ja 3*. Maailmojen, tekijöiden ja lukijoiden yhteydet voidaan esittää seuraavassa kaaviossa:

Kaavio 1. Popperin maailmat, sekä niitä vastaavat sisäistekijän ja -lukijan aspektit.

Maailma 1	Tekijä 1		Lukija 1	
Ulkoinen todellisuus	Tekijä on täysin läpinäkyvä, pikemmin ikkuna todellisuuteen kuin todellisuuden esittäjä.		Naiivi realisti	
Maailma 2	Tekijä 2		Lukija 2	
Ihmisen sisäinen todellisuus	Välittömyys: Tekijä on asiantuntija, jonka henkilökohtainen kyvykkyys takaa uutisen totuudellisuuden.	Hypervälitteisyys: Tekijä on yksilöllinen ihminen, jonka yksilöllisyys vaikuttaa tekstin totuudellisuuteen.	Ontologinen realisti	
Maailma 3	Tekijä 3		Lukija 3	
Sosiaalisessa toiminnassa syntyvä todellisuus	Välittömyys: Tekijänä ovat normitettu genre ja uutisten organisaatio, jotka takaavat uutisen totuudellisuuden.	Hypervälitteisyys: Tekijä on kieli-, valta- ja muiden rakenteiden järjestelmä, jotka vaikuttavat todellisuuden tulkintaan.	Ontologinen realisti	Kriittinen realisti

Kuten taulukosta näkyy, uutistekstin sisäislukija on aina tavalla tai toisella realisti. Realisti olettaa, että ainakin jotkut todellisuuden piirteet ovat todellisia (esim. Niiniluoto 2000, 1) ja tämä lienee edellytys uutisten mielekkyydelle. Realismin muodoilla on kuitenkin suuria eroja ja niiden erottelulla voidaan päästä kiinni entistä tarkemmin kysymyksiin lukijalle tarjotusta aktiivisesta tai passiivisesta roolista. Sen sijaan, että kysyttäisiin onko lukija aktiivinen, voidaan sisäislukijan analyysin kautta pohtia sitä, minkä suhteen lukija on aktiivinen tai passiivinen.

Tekijä 1:n korostuessa sisäislukija on suhteessa tekstiin *naiivi realisti*. Tämän ajatussuuntauksen mukaan maailma on sellainen kuin se meille näyttää olevan (Niiniluoto 1995, 15). Teksti siis pyrkii asettamaan todellisen lukijan asemaan, jossa on tarpeetonta kyseenalaistaa tai haastaa sanottua. Tällainen on *lukija 1*. Tekijä 2:n korostuessa sisäislukija on *ontologinen realisti*. Ontologisessa realismissa todellisuuden katsotaan olevan olemassa ihmismielestä riippumatta, mutta ihminen voi kuitenkin olla monella tavalla vuorovaikutussuhteessa siihen (Niiniluoto 1995, 11–12). Näin ollen lukija asetetaan asemaan, jossa tekijä on erehtyväinen, joskaan erehtymisen mahdollisuus ei välttämättä ole erityisen suuri, kun tekijän pyrkimys on kuvata todellisuutta mahdollisimman selaisenaan. Vaikka korostettaisiinkin tekijä 2:n hypervälitteisyyttä, pysyy lukija ontologisena realistina, joskin muuttuu epäluuloisemmaksi tekstin itsestäänselvyyksien suhteen ja kokee tarvetta etsiä myös toista mielipidettä ja varmistuksia esitettyihin väitteisiin. Samalla korostuu myös tulkintojen tekemisen ja keskustelun tarve todellisuuden kuvaamisessa. Näin suhtautuu siis *lukija 2*.

Ontologista realismia tarjotaan maailmankatsomukseksi myös silloin, kun korostetaan tekijä 3:n välittömyyttä, ensisijaisesti siis uutisgenren merkitystä. Molemmissa tapauksissa lukija pyritään sijoittamaan asemaan, jossa myönnetään, että tieto on jonkun esittämää, mutta tyypillisesti painotetaan välittäjän pyrkimystä välittää todellisuutta sellaisenaan. Tekijä 3 on kuitenkin ainoa tekijöistä, jota vastaavan sisäislukijan maailmankatsomus jakautuu kahtia sen mukaan, korostuuko tekstissä välittömyys vai hypervälitteisyys. Organisaation ja genren näkyminen ovat osa maailma 3:a, mutta eivät vielä anna aiheita olettaa uutisten taustalla olevan muuta kuin ihmisten tietoisia, jopa ääneenlausuttuja aikomuksia. Näin ollen lukija 3 pysyy ontologisena realistina niin kauan kuin teksti korostaa tekijä 3:n välittömyyttä.

Jos tekijä 3:sta kyetään nostamaan esiin myös hypervälitteisyyttä lähestyviä piirteitä, lukija 3 alkaa muuttua *kriittiseksi realistiksi*. Tähän suuntaan sisäislukija kokonaisuutena ohjautuu etenkin, jos myös lukija 2 saa vastaavia ominaisuuksia. Kriittisessä realismissa katsotaan, että meillä voi olla tietoa maailmasta, mutta tämä tieto on aina suhteellista, sillä sen käyttöä ohjaa aina käyttämämme käsitejärjestelmä (Niiniluoto 1995, 17). Emme siis voi saada sellaista tietoa, joka ei tavalla tai toisella olisi väritynyt niiden käytäntöjen ja rakenteiden roiskeista, jotka antavat muotoa kulttuurillemme ja yhteiskunnallemme. Näin lukija asetetaan asemaan, jossa hänen ei tarvitse luopua saamastaan tiedosta, mutta jossa hänen täytyy ottaa huomioon ne lukuisat reunaehdot, joiden puitteissa tieto on tuotettu. Lukija olettaa, ettei todellisuudesta niinkään ole oikeaa ja väärää tietoa kuin eri näkökulmista ja intresseistä käsin konstruoituja kertomuksia. Tällainen on *lukija 3:n* kahtia jakautunut maailmankatsomus.

Kaikki kolme sisäistekijää ovat, kuten sanottu, aina läsnä uutisissa. Ne ovat saman sisäistekijän aspekteja ja erotettavissa toisistaan vain teorian tasolla. Sisäislukijoiden suhteen tilanne on toisenlainen. Sisäislukija edustaa tyypillisesti yhtä edellä esitetyistä malleista. Yksikin kohta, jossa tekijä 3 esitetään hypervälitteisyyden kautta voi riittää tekemään koko tekstin sisäislukijasta kriittisen realistin. Esimerkiksi tekstin alkupuolta voi toki dominoida tekijä 1, mutta jos vaikka monisivuisen tekstin viimeisellä rivillä tekijä 3:n hypervälitteisyys nostaa päätään, se voi riittää saattamaan koko tekstin sekä sisäislukijan että sen myötä todellisen lukijan uuden, kriittisen arvioinnin kohteeksi. Sisäislukija on siis yksi edellä esitellyistä, ei kaikki samanaikaisesti.

Tähän huomioon on kuitenkin heti esitettävä eräs varaus: sisäislukija voi pitää sisällään eräänlaisia "alalukijoita". Esimerkiksi ironinen kertoja asettaa vähintään kaksi erilaista oletettua lukijaa: toisen joka huomaa ironian ja toisen, jolta tämä jää huomaamatta. Todellisen lukijan kokemus ironiasta syntyy juuri siitä, että tämä kykenee tunnistamaan itsensä ironian huomaavien joukosta ja erottautumaan näin niistä, jotka eivät sitä oivalla (Tammi 1992, 124). Näin sisäislukijoita on kaksi, mutta nämä kaksi ovat selvästi keskenään eriarvoiset: kukaan ei voi ajatella itseään niiden joukkoon, jotka eivät ironiaa kykene ymmärtämään. Näin tämä oletettujen lukijoiden joukko vaikuttaa lähinnä rakennusaineelta "todelliselle" sisäislukijalle. Edellinen huomio tuntuu yhtä kaikki osoittavan, että sisäislukijoita voi olla läsnä myös useita erilaisia. Ajatus on jatkokehittelyjen kannalta mielenkiintoinen: teksti vaikuttaa voivan pitää sisällään eräänlaisen dominoivan sisäislukijan ja mahdollisesti useita sille alisteisia lukijoita. Myös toinen varaus voidaan esittää. Muut tekstit voivat intertekstuaalisten siteiden kautta

vaikuttaa sisäislukijaan. Esimerkiksi ironinen pakina voi muuttaa viereisen uutisen merkitystä ja sen sisäislukijaa. Tästä näkökulmasta voitaisiin kenties lähestyä kysymystä siitä, mitä tarjottavaa pakinoilla ja kolumneilla voi journalismin ihanteiden kannalta olla uutisten välittömässä yhteydessä. Useinhan itse uutiset eivät nykyisellään jo tilan puutteen vuoksi voi juuri sisältää hypervälitteisiä elementtejä. Tähän tematiikkaan on palattava toisessa yhteydessä.

Sisäistekijöiden ja -lukijoiden merkitys

Journalismin tehtävät voidaan nähdä ainakin kolmesta näkökulmasta. Journalismin tarkoituksena voi olla mahdollisimman tarkka tiedonvälitys, keskusteluareenan tarjoaminen yksilöiden muodostamien intressiryhmien väliselle keskustelulle tai sellaisena alueena toimiminen, jolla ihmiset voivat yhdessä tulkita todellisuutta. Hyvässä journalismissa tarvitaan kaikkia näitä näkökulmia tilanteen mukaan. (Luostarinen 2002.) Karkeasti ottaen nämä tehtävät vastaavat kolmea mahdollista sisäistekijän ja -lukijan aspektia. Tekijä 1 on tehokkain tiedonvälittäjänä, aikaa vievää tulkintaa sanotusta kun ei juuri tarvita. Tekijä 2 muistuttaa subjektiivisuudellaan siitä, että eri ihmisillä voi olla erilaisia näkökulmia saatujen tietojen merkitykseen ja niistä tehtäviin johtopäätöksiin. Lopulta tekijä 3 saattaa esittää jopa, että itse tiedot ovat vain kielellisten ja muiden prosessien tulosta, eivät mitään todellisuudesta sellaisenaan poimittua ainesta.

Sama ilmiö toistuu tietenkin tekijöitä vastaavissa sisäislukijoissa. Sisäislukijoiden jaottelun jälkeen tuleekin mahdolliseksi arvioida sitä, millaiseksi uutisten yleisö tulisi olettaa ja millaisena sitä tulisi puhutella. Jos halutaan tehokasta annetun tiedon omaksumista sellaisenaan, täytyisi lukija 1:n naiivin realismin korostua. Jos taas halutaan haastaa eri yhteiskunnan tahoja keskusteluun suhtautumisesta maailmassa ilmenneisiin piirteisiin, täytyy korostaa nimenomaan tekijä 2:n hypervälitteisyyspiirteitä, minkä myötä myös lukija 2 korostuisi. Tällöin maailma näyttäytyisi selvemmin ihmisten intressien kohtaus- ja törmäyspaikkana eikä enää automaattisesti kaikille samana. Jos taas halutaan esittää maailman käsittely itsessään tulkintaa vaativana ilmiönä, eli korostaa sisäislukijaa kriittisenä realistina, täytyisi myös tekijä 3:n ja etenkin sen hypervälitteisyyspiirteiden korostua.

Sosiologiassa ja etenkin journalismin tutkimuksessa on korostettu uudestaan ja uudestaan sen tärkeyttä, ettei ihmisiä viekoitella uskomaan maailmaan yhtenä ja ainoana mahdollisena. Sen sijaan journalismista on haluttu tehdä keskustelempaa ja lähestyä tätä kautta juuri yhteistä todellisuuden tulkintaa. Tätä on tavallisesti vaadittu yleisön ja demokraattisen yhteiskunnan nimissä. En toista näitä vaatimuksia enempiä kuin jo olen tehnyt, vaan nostan esiin toisenlaisen näkökulman. Kysymys sisäistekijän ja lukijan esiintymisestä ei liity vain yleisön oikeuksiin ja demokratian vaalimiseen. Kysymys on myös yleisestä tiettyihin näkökulmiin sitoutumattoman journalismin uskottavuudesta.

Eri alojen asiantuntijat ja erilaisista yhteiskunnallisista muutoksista päättävät tahot sekä kansallisella että maailmanlaajuisella tasolla tarjoavat kaiken aikaa enem-

män tietoa suoraan ihmisten käyttöön. Samaan aikaan yhä suurempi osa journalismin perinteisestä yleisöstä osaa etsiä ja tuottaa tietoa myös itse ja jakaa sitä muiden kanssa. Näin uutisten aiheista käytävään keskusteluun liittyy yhä helpommin tahoja, jotka ovat kulloisestakin aiheesta perillä paljon aiheesta kirjoittavaa toimittajaa paremmin ja joilla on myös kanava toimittajan esittämän näkemyksen haastamiseen. Tämä ei voi olla syömättä yleistoimittajan uskottavuutta eräänlaisena 'kaikkien alojen asiantuntijana', jollaisena uutistoimittaja pakosta joutuu esiintymään. Juuri tässä roolissa myös välittömyyttä itsessään korostava tekijä 2 esiintyy.

Samalla tavalla tekijä 3 pyrkii välittömyyttä korostaessaan esittäytymään eräänlaisena parhaana mahdollisena takuuna totuudelle maailmasta. Uskallan väittää, ettei usko tähänkään takuuseen enää kannata erityisen pitkälle. Esimerkiksi ihmisoikeusjärjestöt, luonnonsuojelijat ja vaihtoehtoiset uutistoimistot tarjoavat omille yleisöilleen jatkuvasti tietoa, joka ei ole päässyt näkyviin valtamediassa. Tämän tiedon puolueettomuudesta tai uskottavuudesta voidaan olla montaa mieltä, mutta sillä on yhtä varmasti oma yleisönsä. On myös syytä olettaa, että esimerkiksi hakukoneiden kehittymisen myötä ihmiset osuvat yhä useammin tällaisen tiedon äärelle silloinkin kun eivät ole etsineet nimenomaan tietystä näkökulmasta tuotettua tietoa. Jos ihmiset törmäävät jatkuvasti tietoon, jota ei löydy valtamediasta ja joka on selvästi ristiriidassa valtamediassa kerrotun kanssa, alkaa uutisten esittäjä kuva maailmasta vaikuttaa vähemmän itsestään selvältä. Näin myös uutisten uskottavuus alkaa kärsiä, jos ne esiintyvät kuin pystyisivät tarjoamaan takuun omalle näkökulmalleen ja rajaukselleen todellisuutta. Tällaiseksi totuuden takaajaksi pyrkii välittömyyttä korostava tekijä 3.

Jos tekijät 2 ja 3 sen sijaan pyrkisivät esiintymään hypervälitteisinä, tilanne olisi toisenlainen. Subjektiiivisena ihmisenä esitetyt tiedot voivat pitää paikkansa ja ne voidaan tarkistaa. Tekijä 2 ei kuitenkaan vaadi itselleen erityisasemaa, vaan asettaa tietonsa keskustelun alaisiksi. Tekijä ei suhtaudu yleisöönsä häntä varten yhteen kokoontuneina, lumoutuneina kuuntelijoina, vaan tasaveroisina keskustelukumppaneina. Näin hän ei myöskään menetä uskottavuuttaan jonkun korjatessa tai täydentäessä hänen sanomisiaan – päinvastoin, hänhän esitti alun perinkin väitteensä juuri siksi, että joku tekisi näin. Saman suuntainen vaikutus nähdään, jos tekijä 3 kykenee esiintymään järjestelmänä, jonka syntyyn ja jatkuvaan muodonmuutokseen vaikuttavat monenlaiset yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja historialliset paineet sen sijaan, että se esiintyisi totuuden takaavana, juuri oikeanlaisena järjestelmänä. Jos useat tahot tuottavat ristiriitaista tietoa, ne täydentävät valtavirtajournalismia jopa kyseenalaistaessaan sen esittämän todellisuuden. Historiallisesti muodostuneena ja jatkuvasti muuttavana esiintyvä tekijä 3 myöntää puutteensa, mutta tekee itsestään samalla korvaamattoman juuri monien erilaisten tiedon tuottamisen tapojen areenana. Se edustaa vallitsevaa valtarakenteiden järjestelmää, mutta myöntäessään tämän antautuu myös muiden tiedon tuottamisen järjestelmien muokattavaksi sen sijaan, että pyrkisi sulkemaan ne ulos.

Valtarakenteiden poistaminen journalismista ei ole mahdollista, mutta niiden olemassaolon myöntäminen on. Tämä voidaan tehdä nimenomaan sisäistekijän tasolla korostamalla tekijä 2:n subjektiviteettia ja tekijä 3:n diskursiivista luonnetta. Tässä on nähdäkseni ensinnäkin sisäistekijän kolmijaon ja toisekseen välittömyys-hypervälittei-

syys -jaon merkitys journalismin tulevaisuuden kannalta. Sisäistekijä pyrkii aina ohjaamaan sitä, miten teksti ymmärretään ja siksi sitä myös arvioidaan aina osana koko uutisgenren uskottavuutta. Se ei voi piiloutua tai muuttua näkymättömäksi. Sen sijaan journalistinen sisäistekijä voi antaa reilusti yleisön arvioida sitä, kuka puhuu silloin kun uutinen puhuu. Jos näin käy, uutisten sisäistekijät ja journalismi instituutiona voivat myös ajan kuluessa ja maailman muuttuessa kasvattaa uskottavuuttaan sen sijaan, että joutuivat luopumaan siitä.

Kirjallisuus

- Bolter, David & Grusin, Richard (2002). *Remediation: Understanding New Media*. Cambridge: MIT Press.
- Dijk, Teun A. van (1988). *News as discourse*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Elborough, Travis (2005). PS. Teoksessa Thompson, Hunter S. *Fear and loathing: on the campaign trail '72*. London: Harper.
- Fiske, John (1992). Popularity and the politics of information. Teoksessa Dahlgren, Peter & Sparks, Colin (toim.) *Journalism and popular culture*. London: Sage.
- Fiske, John (1989). *Reading the popular*. London: Unwin Hyman.
- Frus, Phyllis (1994). *The politics and poetics of journalistic narrative*. New York: Cambridge University Press.
- Hietala, Veijo (2006). Kertovuus: todellisuutta tarinallistamassa. Teoksessa Ridell, Seija; Väliaho, Pasi & Sihvonen, Tanja (toim.) *Mediaa käsittämässä*. Tampere: Vastapaino.
- Hjelm, Titus (2008). Saatanan tuntijat. Asiantuntijuus suomalaisessa saatananpalvontauutisoinnissa. *Tiedotustutkimus* 31: 1, 4–20.
- Juppi, Pirta (2004). "Keitä me olemme? Mitä me haluamme?": Eläinoikeusliike määrittelykamppailun, marginalisoinnin ja moraalisen paniikin kohteena suomalaisessa sanomalehdistössä. *Jyväskylän studies in humanities* 29.
- Kinnunen, Aarne (1989). *Kertomuksen opissa: avoimen maailman hahmotuksesta*. Helsinki: WSOY.
- Kunelius, Risto (1996) *The news, textually speaking*. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol. 520.
- Kunelius, Risto (1993) Uskottavuuden anatomia. Kova uutinen, genre ja kansalainen. *Tiedotustutkimus* 16: 2, 33–45.
- Lassila-Merisalo, Maria (2009). *Faktan ja fiktion rajamailla: kaunokirjallisen journalismin poetiikka suomalaisissa aikakauslehdissä*. Jyväskylä Studies in Humanities 113.
- Lehtimäki, Markku (2007). Todistaja-kertoja kounokirjallisessa journalismissa. Teoksessa Kujansivu, Heikki & Saarenmaa, Laura (toim.) *Tunnustus ja todistus: näkökulmia kahteen elämän esittämisen tapaan*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lehtimäki, Markku (2000). *Faktuallisen narratiivin etiikka ja poetiikka. Esimerkkinä Norman Mailerin ei-fiktiivinen romaani Executioner's Song*. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 53.
- Luostarinen, Heikki (2002). Moneksi muuntuva journalismi. Teoksessa Perko, Touko; Salokangas, Raimo & Luostarinen, Heikki (toim.) *Median varjossa*. Jyväskylä: Mediainstituutti, Jyväskylän yliopisto.
- MacCabe, Colin (1985). *Theoretical essays: film, linguistics, literature*. Manchester: Manchester University Press.
- Manoff, Robert Karl (1986). Writing the news (by telling the story). Teoksessa Manoff, Robert Karl & Schudson, Michael (toim.) *Reading the news*. New York: Pantheon Books.
- Mäkilä, Kimmo (2008). *Tuhoa, tehoa ja tuhlausta: Helsingin Sanomien ja New York Timesin ydinaseutisoinnin tarkastelua diskurssianalyttisestä näkökulmasta 1945–1998*. Jyväskylä studies in humanities 84.
- Niiniluoto, Ilkka (2002). *Critical scientific realism*. Oxford: Oxford University Press.
- Niiniluoto, Ilkka (1995). Todellisuus – onko sitä? Teoksessa Sana, Elina (toim.) *Tieto-opista mediapeliin – Journalismin tutkimuksen näkökulmia*. Helsinki: WSOY.

- Niiniluoto, Ilkka (1990). *Maailma, minä ja kulttuuri*. Helsinki: Otava.
- Pietilä, Kauko (1981). *Journalismin kritiikin mahdollisuuksia: kuusi kirjoitusta vuosilta 1978–1981*. Tampere: Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos.
- Pietilä, Veikko (1998) Journalismi saapasnahkatornista katsoen. *Tiedotustutkimus* 21: 4, 93–98.
- Pietilä, Veikko (1995) *Kertomuksia uutisista, uutisia kertomuksista*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 86.
- Popper, Karl (2000 [1945]). *Avoin yhteiskunta ja sen viholliset*. Helsinki: Otava.
- Popper, Karl R. (1975 [1972]). *Objective knowledge: an evolutionary approach*. 3. korjattu painos. Oxford: Oxford University Press.
- Popper, Karl R. & Eccles, John C. (1977). *The self and its brain*. Berlin: Springer.
- Ramonet, Ignacio (2001). *Median tyrannia*. Helsinki: WSOY.
- Reunanen, Esa (2003). *Budjettijournalismi julkisena keskusteluna*. Tampere: Tampere University Press.
- Ridell, Seija (1994). *Kaikki tiet vievät genreen*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja A82.
- Tammi, Pekka (1992). *Kertova teksti: esseitä narratologiasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tuchman, Gaye (1999 [1972]). Objectivity as strategic ritual: an examination of newsmen's notions of objectivity. Teoksessa Tumber, Howard (toim.) *News: a reader*. Oxford: Oxford University Press
- Tuchmann, Gaye (1981). Myth and consciousness industry: a new look at the effects of the mass media. Teoksessa Katz, Elihu & Szcecskö, Tamás (toim.) *Mass media and social change*. London: Sage.
- Turunen, Ari (2005). *Tosi on! Valheen, vääristelyn ja vilpin historiaa*. Helsinki: WSOY
- White, Hayden (1990 [1978]). *Tropics of discourse: essays in cultural criticism*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.